

контексти / За заг. ред. Ф. М. Рудича. – К., 2008. – С. 23. **11.** Див.: Четверта сесія Верховної Ради України шостою скликання / Бюлетень № 4: Видання Верховної Ради України. – К., 2009. – С. 89. **12.** Сенченко М. Інформаційна агресія та її вплив на культуру // Вісник Книжкової палати. – № 5. – 2010. – с. 5. **13.** Викл. за: Вершинин В. Политическая коммуникация в информационном обществе. – СПб., 2006 – С. 104. **14.** Погорелова А. І. Шляхи забезпечення відкритості роботи Верховної Ради України // Слухання у комітетах Верховної Ради України в контексті культури парламентаризму. – К., 2009. – С. 78. **15.** Розумний М. Український персоналізм як фактор політичної культури // Політичний менеджмент. – № 3. – 2005. – С. 97-98.

УДК 321.01:316.776

ІНФОРМАЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ У ПОЛІ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ

Владислав Ковалевський,

кандидат політичних наук,

старший науковий співробітник

Інституту політичних і етнонаціональних досліджень

ім. І. Ф. Кураса НАН України

Стаття присвячена теоретичному аналізу типів і форм інформаційних інтерацій у сучасних політичних системах. Виділяються безпосередні та опосередковані типи інформаційних взаємодій, які мають численні форми та моделі. Розглядаються елементи політичних інтерацій, які складають інфраструктуру сучасної держави та підґрунтя її відносин з громадянами, їх об'єднаннями, а також засобами масової інформації та комунікації.

Ключові слова: політична комунікація, інформація, інтерація, взаємодія, інформаційно-комунікаційні технології.

The article has a theoretical analysis of types and forms of information interaction in modern political systems. The author selected the direct and indirect types of information interactions, which have many forms and models. He also considered the elements of political interactions, which are the infrastructure of a modern state and the basis of its relations with citizens, associations, media and communications.

Keywords: political communication, information, interaction, information and communication technologies.

Ефективний аналіз сучасної політики вимагає розгляду її елементів у їх тісному взаємозв'язку та взаємовпливах. Одиницями відповідного аналізу мають бути чіткі формалізовані елементи, доступні для спостереження, опису та інтерпретації. Інтеракція, як система взаємодій, може виступати елементом, який буде евристично та гносеологічно корисним для подальшого політичного аналізу з метою дослідження наявної політичної системи та процесів, що в ній відбуваються. Обрання саме такої одиниці аналізу буде корисним не тільки з позицій теоретичного аналізу, а й з прикладного погляду – для вивчення динаміки політичного процесу задля підвищення його ефективності. Але щоб забезпечити чіткі методологічні межі та концептуальні засади такого аналізу, найперше необхідний теоретичний аналіз сутнісного і формального змісту категорії, форм і типів інтеракції.

В контексті загальносвітових тенденцій ускладнення каналів політичної комунікації й розширення інформаційного простору одночасно з модернізаційною динамікою українського політичного поля нагальною вирішення потребує питання його трансформації і структурування з метою підвищення ефективності управління. Через це проблема організації належного процесу взаємодії сьогодні одночасно постала на всіх рівнях реалізації політичної влади – між і всередині об'єднань і спільнот громадян, владних інститутів і гілок влади, політичних партій і організацій громадянського сектора. Це зумовлює необхідність розробки ефективної регіональної та інформаційної політики, яка повинна забезпечити оптимальне функціонування та динаміку політичної системи України. Разом із цим актуалізується питання про особливості інформаційної взаємодії інституційної структури влади, громадянського суспільства та окремої людини. Оскільки у демократичному суспільстві від інститутів територій, віддалених від центру, а також від показників ефективності політики і відповідної центрально-регіональної взаємодії залежить функціонування та стійкість всієї політичної системи, не підлягає сумніву потреба в постійній увазі, моніторингу та аналізі саме регіональних і локальних інформаційних інтеракцій, які останнім часом стають визначальними в оцінці місцевої і загальнодержавної політики.

Зі зростанням інформаційного навантаження на окрему людину, а також з розвитком технологій керування цим навантаженням зростає небезпека їхнього використання з недемократичною метою, нехтуючи потребами та інтересами окремої особи, групи чи навіть усього суспільства. Конкретні питання, пов'язані з функціонуванням інформації у суспільстві – формування відповідних громадянських тезаурусів, громадської думки, процесів легітимації та ефективної державної політики тощо, потребують негайних відповідей,

підтверджених емпіричними даними. Ускладнення політичного поля, зростання щільності комунікативних каналів і інформаційних потоків, складання мереж засобів опосередкування взаємодії зі своїми власними цілями та пріоритетами дедалі гостріше ставлять питання вивчення реально існуючих систем взаємодії на місцях та пошуку шляхів їхньої оптимізації. Саме ці аспекти привертають увагу до феномена інформаційних інтеракцій, що у найзагальнішому плані визначаються як комунікативні процеси взаємодії двох та більше суб'єктів, метою й основним змістом яких є зміна наявної інформації хоча б у одного з них. Ця зміна відбувається завдяки обміну інформацією й має як симетричний, так і асиметричний характер, але так чи інакше головною ознакою цього процесу є наявність форм зворотного зв'язку (у вигляді виборів, очікуваної поведінки, потреб, запитів та ін.). Дослідження цих процесів на рівні окремого міста дозволяє визначити умови для їхнього еволюційного розвитку, запобігання поширенню авторитарних тенденцій (в інформаційному соціумі більшою мірою латентних) і розвитку ефективної демократичної політики на місцевому рівні. Для емпіричної верифікації цих теоретичних гіпотез варто обирати конкретні міста чи регіони, обґрунтування яких має узгоджуватися також із контекстуальними характеристиками, що дасть змогу виявити стійкі та специфічні моделі і форми інтеракцій з їхньою подальшою оптимізацією і адаптацією в умовах конкретного простору й часу.

Актуальність вивчення феномена інтеракцій підтверджується також поступовим зростанням уваги до нього з боку різноманітних наукових напрямів, розвитком відповідного інструментарію та підходів, зумовлених вимогами у поясненні сучасних суспільно-політичних процесів, які держава і суспільство ставлять перед наукою. Сучасна, здебільшого західна, політична наука приділяє достатньо уваги механізму і структурі інтеракцій у контексті дослідження моделей поведінки, вивчення моделей політичних дій, характеру політичної участі і легітимації владних інститутів. Водночас феномен політичної інформації та політико-владних інформаційних інтеракцій ще не став повноцінним об'єктом вивчення з боку політичних наук, що зумовлює критичне використання у роботі теоретико-методологічних розробок різних напрямів і шкіл. В основі роботи твердження символічного інтеракціонізму (Дж. Мід, Г. Блумер) про опосередкованість будь-якої соціальної взаємодії символами, інтерпретація і значення яких детермінують поведінку соціальних акторів. Звичайно, під час дослідження зазначених інформаційних процесів враховувалися розробки кібернетики (Н. Вінер, К. Шеннон), структурного функціоналізму (Т. Парсонс, Д. Істон, Г. Ласуелл), частково результати відповідного осмислення соціології і філософії (Д. Белл), культурології та лінгвістики (Ф.

де Соссюр, Г. Бейтсон), а також певні ідеї постмодерністської традиції (М. Фуко, Ж. Бодрійяр, Ж. Дельоз). Певним синтезом цих підходів сьогодні виявилася ще не до кінця апробована у суспільних науках синергетика, а також теорія соціальних і самореферентних систем, завдяки якій можливе виділення елементарних операцій будь-якої системи та комунікативних інструментів для їхнього аналізу (серед яких і інтеракція) у контексті визнання тісної взаємозалежності та взаємовпливу усіх елементів системи, де все може бути охарактеризоване через категорію комунікації (Н. Луман, Ю. Габермас).

В Україні порівняно нещодавно розпочалися дослідження функціонування інформаційних потоків у політичній сфері, зосереджуючись здебільшого на сфері масової комунікації (О. Зернецька, Н. Костенко), сферах інформаційної репрезентації, тобто іміджевих аспектах (Г. Почепцов, В. Королько), правовому режимі інформації (О. Соснін) тощо. З'являються окремі праці з використанням синергетичних, комунікативних, лінгвістичних підходів до аналізу політики, конкретних дій та інтеракцій. В цьому сенсі дуже цікавими є дослідження символічних підстав політики (Ю. Левенець), феномена політичної мови і політичної лінгвістики (Л. Нагорна), функціонування дискурсів (В. Кулик), архетипів (О. Донченко, Ю. Романенко) тощо. На основі наявних наукових шкіл, у певному синтезі цих теоретико-методологічних підходів можливе подальше розгортання відповідних досліджень.

Змістовні характеристики феномена інтеракції вже неодноразово розглядалися автором [1; 2]. Тому у цьому матеріалі зупинимося більше на теоретичному аналізі типів і форм інтеракцій. У загальному плані інформаційні інтеракції можемо диференціювати на безпосередні та опосередковані. Кожен з цих масивів інтеракцій має власні типи, структуру й функції, моделі та вияви.

У системі інформаційних інтеракцій безпосередня взаємодія має фактично першорядне значення і неоднозначний характер з огляду на природу інформаційних і комунікативних процесів, у яких яскраво проявляється дуальний характер безпосередніх інформаційних інтеракцій, що зумовлює специфіку цього рівня інтеракційних процесів. З одного боку, будь-яке знання, інформація, тим більше у політичній сфері, так чи інакше є опосередкованими – іншою інформацією, символами, людьми, інституціями, засобами масової інформації та комунікації тощо. З іншого боку, будь-яку інтеракцію можна з достатньою мірою умовності звести і до безпосереднього рівня, коли взаємодіють елементи, які представляють різні системи. Тому і безпосередні вони називаються досить умовно. На цьому рівні ми можемо говорити про опосередкування міжсуб'єктних відносин засобами

мови, ментальних моделей і тезаурусів кореспондуючих сторін, у той час як усі інші (технічні, інституціональні, організаційні тощо) засоби залишаються поза цією системою інтеракцій. Саме на таке розуміння безпосередніх інформаційних інтеракцій ми будемо спиратися у подальшому дослідженні, що і зумовлює звертання до психологічних, адаптаційних, мовно-культурних аспектів учасників взаємодії у владному полі.

Інтерес та актуальність цього рівня інтеракцій у контексті нашого дослідження зумовлені також і тим, що він визнається основоположним у демократичних і наближених до них політичних системах і спрямованим, відповідно, на ефективну партиципацію (як участь населення в управлінні справами громади) індивідів у політичному житті. Контекстом цього процесу є те, що сучасний стан розвитку демократії, який характеризується наявністю значних і часто віддалених від центральної влади територій та множиною політичних акторів і, відповідно, джерел політичної інформації, а також щільністю комунікативних каналів, що забезпечують функціонування та поширення цієї інформації, може бути описаний як поліархія.

Поліархічний режим і відповідний підхід для визначення влади і інтеракцій всередині неї доповнюються субкультурою регіонального середовища, плюралізмом економічної та громадської діяльності, соціальною та етнічною стратифікацією, історичними особливостями тощо. Зумовлена таким чином полісемантика інформаційних потоків у межах конкретного поля влади якраз найкраще вирішується шляхом безпосередніх контактів та налагодження процесів досягнення згоди. Яскрава бінарність інтеракцій політичних лідерів і громадян в умовах поліархії породжується також, згідно з концепцією Р. Даля, кількома перешкодами для їх спостереження, опису і концептуалізації [3, с. 89-90]:

- 1) демократичними ритуалами, нормами і вимогами легітимності;
- 2) непрямым впливом на урядовців, який важко відстежувати й оцінювати;
- 3) взаємністю стосунків між лідерами і громадянами, бо лідери впливають на ухвали виборців і самі відчувають вплив свого електорату.

Через це редуковані нормативними вимогами і полем культури безпосередні владні інтеракції також мають свою специфіку, тому налагодження ефективної комунікації та інтеракцій у цих умовах є доволі важливими процесами, як і певний контроль за ними. Обмеження у нашому випадку інформаційно-комунікативних процесів, що відбуваються у владному полі окремого міста

(зумовленим просторовими, субкультурними та іншими чинниками), дає більш конкретну можливість спостерігати й аналізувати цей рівень інтеракцій з метою виявлення перешкод та варіантів для їхньої оптимізації.

Майже всі історично і нормативно закріплені типи безпосередніх інформаційних інтеракцій мають корені у традиційних демократіях, дещо модернізованих, виходячи із сучасних вимог. Це означає, що сутність цих типів комунікації, які розрізняються за типом координації діяльності, майже не змінювалася віками, але у сучасних умовах повністю змінилися методи і технології організації та контролю за інтеракціями такого рівня, на чому ми також будемо ще зупинятися. Але так чи інакше, як і раніше, до основних типів безпосередніх інформаційних інтеракцій у владному полі, які виступають класичними інструментами суспільної партиципації та зумовлені поліархічними режимами сьогодення, належать:

- вибори;
- референдуми та плебісцити;
- вивчення громадської думки;
- громадські слухання та консультації;
- зустрічі з виборцями (як під час виборчої кампанії, так і після неї у вигляді депутатських прийомів);
- конференції та прес-конференції суб'єктів влади;
- адміністративний процес (як звернення громадян з поточних питань, їхня обробка та вирішення);
- безпосередні акції (демонстрації та ін.);
- освіта.

Не включені до цієї типології окремим елементом неформальні контакти, інституалізовані у владному полі сучасних держав, зокрема України. Такі контакти здебільшого є результатом впливу культурних архетипів, тому і потребують окремого дослідження. Наразі лише зауважимо, що окремі їхні аспекти проявляються у всіх запропонованих типах безпосередніх інформаційних інтеракцій. Звідси знову-таки впливає дуальна природа цих інтеракцій, яка проявляється, по-перше, у підтриманні ефекту неформального спілкування, який досягається при безпосередніх контактах, а, по-друге, політико-владні інтеракції все ж таки часто мають масовий і чітко формалізований (хоча б однією зі сторін) телеологічний характер, і тому такі контакти ґрунтуються на побудові спільного дискурсу, починаючи від рівня «індивід-індивід» до більш складних «індивід-група», «індивід-спільнота», як «простір, у якому проходить стадію оприлюднення «символічний капітал суб'єктів політики»[4, с. 39]. Дискурсивні і мовні характеристики створюють, таким чином, загальні умови і контексти безпосереднього інтеракційного

процесу, у той час як представлені типи інтеракцій є його інституціоналізованими формами.

Мережа засобів опосередкування інформаційних інтеракцій має досить динамічну структуру в межах усталеного політичного порядку, притаманного суспільству загалом, регіону, місту. Організаційні особливості цієї мережі полягають у багатоманітності форм її елементів, різних цілях та направленостях функціонування, специфіці інституціональних форм та методів організації діяльності, механізмах фінансування і залежності, загальнодержавному чи регіональному характері тощо.

Актуальність цього рівня інформаційних інтеракцій зумовлена об'єктивними вимогами у забезпеченні поліархічного режиму функціонування інформації у сучасному суспільстві, а також тим, що політичне знання внаслідок своєї природи неможливо отримати безпосередньо, а тільки через певну інтерпретацію, яку й надає широка мережа засобів опосередкування. Функціональні особливості залежать від цілей діяльності, а також місця у загальній структурі владного поля. Звідси випливає також те, що головною функцією засобів опосередкування інформаційних інтеракцій, безвідносно до їх організаційних та статусних характеристик, є комунікативна функція. Вона полягає у зборі, створенні, обробці та трансляції інформації від громадян до носіїв влади, а також забезпечує зворотний зв'язок, інформаційну відкритість влади й актуалізує потреби громади.

Загальні цілі цих засобів тісно пов'язані з потенційністю набуття владного статусу або перебування у владній (організаційній чи фінансовій) орбіті, артикуляцією інтересів, функціями контролю і впливу, підтримкою і розвитком культурних контекстів, а також формуванням і забезпеченням в їхніх межах інформаційних потреб членів громади. Крім того, використання ЗМІ, які покликані організувати масовий публічний дискурс, є одним з найважливіших аспектів політичної комунікації, що має забезпечити ефективність політики, її зрозумілість та адекватні реакції і зворотний зв'язок з метою підтримки стабільності й розвитку політичної системи загалом.

Специфіка засобів опосередкування інформаційних інтеракцій, які належать до різних підсистем суспільства чи його сфер, полягає у різних можливостях і потенціалах для впливу на владне поле, що і зумовлює відповідний інтерес до них у межах предмета нашого дослідження. Домінантними системами таких засобів у сучасному суспільстві чи його сегменті здебільшого виступають:

- інститути громадянського суспільства;
- політичні організації, партії, рухи;
- засоби масової інформації і комунікації.

Наголосимо, що в основі запропонованої класифікації лежить комунікаційний критерій поділу взаємодії, оскільки зрозуміло, що всі ці системи можуть розглядатися і як засоби опосередкування, і як інструменти взаємодії, а також і як сама взаємодія. До того ж усі вони тісно переплітаються один з одним. У даному випадку ми розглядаємо ці системи саме з позицій їхнього значення як опосередковуючих ланок інформаційних інтеракцій.

Конкретизуючи відмінності між цими ланками залежно від цілей та можливостей, які вони надають владним структурам і громадянину у взаємодії один з одним, детальніше зупинимося на їхньому визначенні. Так, інститути громадянського суспільства являють собою принципово відмінну від усіх інших організаційних структур, наявних у сучасному політико-владному полі, мережу відносно незалежних, відповідним чином оформлених і створених за громадською ініціативою організацій, які не спрямовуються на отримання економічного прибутку і прямо не орієнтуються на здобуття політичної влади. Зважаючи на відносно нову форму інтеракцій для сучасного українського суспільства, інститути громадянського суспільства можуть розглядатися як певний спосіб сучасної технологічної легітимації демократичної інфраструктури, тобто основи сучасної демократії в умовах великих територій та потенційно необмеженої кількості джерел влади і центрів прийняття рішень.

Політичні партії також вважаються відносно незалежними, однак, по суті, є громадськими об'єднаннями, які прямо скеровують свою діяльність на артикуляцію та вираження саме політичних, стратегічних (на рівні держави) інтересів своїх членів шляхом здобуття владних повноважень і можливістю формування виконавчих органів влади та управління, потенційністю впливу на загальнодержавну політику через мережу своїх представників у владних інститутах тощо. Чіткі організаційні форми, задекларована мета та інтереси, механізм поповнення новими членами та ротації кадрів у владних інститутах дають змогу виокремлювати політичні партії, об'єднання та рухи в окремий тип засобів опосередкування інформаційної взаємодії, інтеракцій більш високого рівня.

Що стосується засобів масової інформації та комунікації, то варто відзначити, що вони є штучними ретрансляторами, виступаючи ефективними технічними підсилювачами розповсюдження інформації у сучасному суспільстві. Завдяки цьому вони є найефективнішим і найпотужнішим інструментом інформаційної роботи для нинішніх моделей демократії, інструментом впливу на свідомість громадян. Сьогоднішні ЗМІ представлені як у традиційній (друкованій), так і сучасній (електронній) формах і охоплюють увесь спектр питань і проблемних полів, що виникає у

взаємодії влади і громадянина, беруть активну участь у формуванні громадської думки, формалізації зворотного зв'язку між громадою та владними інститутами, у репрезентації інших форм взаємодії та інститутів влади, політичних партій і громадянського суспільства.

Водночас, потрібно наголосити, що існування єдиного комплексу засобів опосередкування політико-владних інформаційних інтеракцій не є підставою для його уніфікації – кожен із запропонованих типів має власну специфіку та особливості, представлений різноманітними організаційними формами, виконує різні функції та реалізує власні цілі. Крім цього, вони також не можуть бути характеристикою визначення ступеню демократичності того чи іншого суспільства, оскільки вони лише складають структуру, але не є змістом.

Представлена типологія систем опосередкування політико-владних інформаційних інтеракцій виступає відповідними інституціональними правилами взаємодії, які формалізуються в умовний інформаційний порядок як механізм інформування громадянина про те, що відбувається в навколишньому світі. Сьогодні ЗМІ стають творцем інформації, структуруючи владне поле завдяки функціям селекції, інтерпретації, оцінки фактів, які й стають фактами лише завдяки відповідній обробці з боку ЗМІ. Отже, засоби опосередкування інтеракцій є ефективним інструментом політики сучасної держави, дозволяючи не тільки поширювати наявну інформацію, а й створювати та підтримувати нову, надаючи широкі можливості для забезпечення необхідного рівня участі окремого громадянина у справах громади або громади у справах локальної спільноти чи держави загалом.

Таким чином, зрозуміло, що всі засоби опосередкування інформаційних взаємодій є важливим елементом інфраструктури політичного поля і покликані, з одного боку, вдосконалювати систему інформування громадян, а з іншого – створювати умови ефективного зворотного зв'язку з органами місцевого самоврядування та виконавчої влади. Тому вони потребують пильної уваги, координації та допомоги з боку, перш за все, зацікавленої в цьому держави, (щоб вивести регіональну політику на якісно новий рівень), котра тісно співпрацюватиме з громадянами, розширюючи тим самим простір їхнього потенційного вибору та ступінь відповідальності за здійснення тих чи інших кроків, важливих з погляду функціонування громади, населення регіону, держави.

Завдяки наявним можливостям сучасних безпосередніх взаємодій, а також технологіям засобів опосередкування інформаційних інтеракцій, громадяни, з одного боку, та державні і політичні актори, з іншого, зазнають перманентного своєрідного впливу з метою стимуляції, нейтралізації, рефлексії, підтримання

лояльності стосовно відповідної поведінки, оцінок чи преференцій. Оскільки сучасна демократія неможлива без цих засобів, вони інколи використовуються всіма сторонами політико-владної інтеракції для вироблення спільної політичної мети та конкретних тактичних дій щодо її досягнення, донесення структури потреб локальної спільноти до владних органів, узгодження різноманітних інтересів і шляхів їхнього задоволення, легітимізації наявних політичних процесів чи стратегій тощо в межах реальних чи віртуальних форм і моделей взаємодії громадянина і влади, використовуючи наявні засоби опосередкування.

Зрозуміло, що розуміння інформаційних процесів, що його дає відповідний аналіз типів і форм інтеракцій, має базуватися на неупередженому підході до спостереження та відбору фактів. Такий підхід цілком дозволяє дослідникам констатувати наявність широкої інформаційної інфраструктури для реалізації системи взаємодій будь-якого змісту і характеру. Її використання залежить від волі політичних лідерів, а також від ступеня професіоналізації медіа-спільноти. Результати взаємодії цих рівнів мають вияви у таких характеристиках політичних систем, як моделі володарювання і типи політичного режиму.

Отже, ще раз наголосимо, що наявна інфраструктура має позитивну динаміку щодо щільності інформаційного простору і може використовуватися як для підтримки і розвитку демократичних цінностей і процедур, так і для розвитку окремих форм інформаційного тоталітаризму. Для виявлення відповідних тенденцій потрібен фаховий контент-аналіз та дискурс-аналіз, але це вже питання окремих подальших досліджень, актуальність яких дедалі зростає.

1. Ковалевський В. Характер і особливості інформаційних інтеракцій інститутів влади, громадянського суспільства та громадянина у регіонах сучасної України // Наукові записки / Курасівські читання–2005. – К.: ІПіЕНД, 2006. – Вип. 30, кн. 2. – С. 132–144. 2. Ковалевський В. Основні напрями досліджень інформаційних інтеракцій у політичній сфері // Наукові записки ІПіЕНД. – К., 2003. – Вип. 24. – С. 171–182. 3. Dahl R.A. Who Governs? Democracy and Power in an American City. – New Haven and London, 1961. 4. Нагорна Л. П. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики. – К.: Світогляд, 2005. – 315 с.